

УДК 340:[342.1/342.8]+[321/324:352/354]

ДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ РОЗМЕЖУВАННЯ ТА ВЗАЄМОДІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ З ІНШИМИ СОЦІАЛЬНИМИ ВЛАДАМИ

В.В. МОВЧАН, аспірант¹,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються проблемні питання розподілу та взаємодії судової влади з іншими соціальними владами. Аналізується «моралістичний інтеграційний» підхід до співвідношення держави і права й моралі. Пропонується модель з чотирьох важливих для державно-правової системи влад і розподілу державної влади на шість гілок.

Влада, народ, держава, право, судова влада, мораль.

На сьогодні в теорії держави та права обґрунтовано теорію державної влади як панівної форми впорядкування суспільних справ і права – як домінуючої форми соціального регулятора. Натомість невинувато поза увагою теорії залишилися інші поряд з державною формою можливої організації суспільних справ та засобів врегулювання суспільних правовідносин. Не визначено роль судової влади у цих процесах.

Проблематика ефективності механізму держави, недосконалості розподілу гілок державної влади та можливі форми впливу на суспільні правовідносини висвітлена в публікаціях вітчизняного вченого В. Костицького. Натомість, питання про межі державної влади, їх природи та ознак порушено у роботах А. Машкова.

Незважаючи на наявність досліджень щодо удосконалення форм держави, судової влади, окреслення їх мінімальних та максимальних проявів у суспільних правовідносинах, відсутні пропозиції комплексної моделі взаємодії судової з іншими соціальними владами, ефективного розподілу державної влади з урахуванням швидких інтеграційних глобалізаційних процесів.

Мета статті – дослідити проблемні питання «моралістичного інтеграційного» підходу до співвідношення держави та права через призму моделі можливого поєднання міри «дозволеного егоїзму» (права) з мірою «необхідного альтруїзму» у суспільних правовідносинах. Пропонується авторська модель взаємодії судової влади як гілки державної з іншими соціальними владами, обґрунтування моделі шестигілкової державної влади.

¹ Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор В.В. Костицький

Слід підкреслити, що «моралістичний інтеграційний» підхід до розуміння державно-правових явищ: 1) об'єднує погляди різних шкіл розуміння держави і права, 2) розкриває важливе місце і значення судової влади, 3) описує межі її діяльності, в яких забезпечується стабільність державно-правової системи та поступальний розвиток [1, с. 112] людської цивілізації.

Реалізуючи ідею Дж. Локка [2, с. 15–275] про те, що верховним сувереном у суспільстві є не уряд, а нація, пропонуємо виокремлювати гуманітарну владу. Вона повинна виступити специфічним проявом духовної влади, яка: 1) або підкоряється божественному началу – Богу (релігійним віровченням), або 2) самостійно формує зміст власних ідейно-духовних категорій (нормативні ціннісно-орієнтуючі ідеали). Про можливість останнього варіанта вказував Ш.–Л. Монтеск'є [3, с. 539] підкреслюючи здатність людини йти всупереч моральним імперативам та створювати свої власні закони.

Б. Чичерін, аналізуючи погляди Ш.–Л. Монтеск'є щодо Бога як верховного розуму, який не може діяти інакше, ніж на основі вічних і необхідних відносин, що впливають із самої природи речей та людини як розумної істоти, вказує: «...людські вчинки мають внутрішню доброту або неправду; зрозуміло також, що моральні поняття впливають із самої природи речей, але аж ніяк не із самовільного припису верховного законодавця [4, с. 245]». Це дає можливість виділити гуманітарну владу, суб'єктами якої мають виступати лідери релігійних, духовних організацій, які разом повинні забезпечувати однозначність розуміння моральних чеснот справедливості, рівності, милосердя у державно-правовій сфері шляхом роз'яснень змістовного наповнення цих категорій в конкретних фактичних та/або загальних абстрактних правовідносинах.

Гуманітарна влада володіє не фізичною силою, вона проявляється у здатності використовувати владу духовну, застосовує організаційно-просвітницькі та інші заходи впливу на суспільство зсередини. Отже, ця влада є своєрідним містком, який забезпечує перехід моралі від абстрактної до конкретної форми. Натомість судовій владі в ході здійснення правосуддя, пропонується використовувати надані гуманітарною владою тлумачення змісту моральних принципів, чим забезпечувати безпосередній нормативно-регулятивний вплив моралі на суспільні правовідносини.

У такому механізмі взаємодії судової влади з іншими владами реалізується принцип Г. Бермана стосовно того, що: «життєвий досвід суспільства може звести мораль і політику в одне ціле. Право цілком можна визначити як підтримку рівноваги між справедливістю й порядком у світлі досвіду [5, с. 385]».

Судове застосування моралі в якості регулятора суспільних відносин є передумовою їх стабільності та поступальності розвитку конкретної правової системи. Як вказує Й. Покровський; «...ми не тільки визнаємо, але всім єством відчуваємо, що право є не «світ речей *an sich*», а «світ речей

fur uns», і разом з тим відчуваємо, що остаточні критерії можуть бути знайдені тільки в глибині нашої етичної свідомості ... право повинно зв'язувати всю сукупність окремих норм права в одне гармонічне ціле ... кожна окрема норма повинна знаходити собі виправдання в основних етичних передумовах цілого ... спір про те чи інше конкретне питання права часто викликаний не чим іншим, як розбіжностями, можливо навіть не усвідомленими, в питаннях, які лежать глибше конкретної поверхні, розбіжностями в більш загальних соціальних і етичних передумовах [6, с. 31]».

З огляду на це пропонуємо форму чотирьох важливих для державно-правової дійсності влад (влада права, влада народу, гуманітарна влада, державна влада) та шістьох гілок державної влади (законодавча, виконавча, судова, консолідуєча, контрольна, атестаційна) з метою ефективного співвідношення моралі та права, держави, забезпечення сприятливих умов освоєння соціального капіталу тощо.

Влада права позбавляє статусу монополіста формування нормативного правопорядку. Суб'єктом влади права виступають всі влади (єдність представників народу та інтелектуальної, творчої меншості – група людей), які визначають перелік основоположних прав та свобод людини (рівень «дозволеного егоїзму» [7, с. 120] – Й. Покровський). Воля проявляється у свідомому формуванні та тлумаченні змісту прав і свобод людини, а засобом реалізації (силою) виступає судова гілка влади з власною виконавчою службою. Об'єктом є суспільні державно-правові відносини.

Метою діяльності влади права має стати узагальнення і з'ясування змісту основних прав і свобод людини і громадянина, а також пошук можливих форм пропорційного поєднання прав і свобод людини з інтересами суспільства, держави та волею народу.

Державу можна розглядати об'єднанням великої кількості людей підлеглим правовим законам, як це вбачав І. Кант [3]. Однак у системі чотирьох влад (народу, права, держави і моралі) відносини між ними формуються на засадах стримувань і противаг, де жодна із них не може заявити про свою зверхність та відкинути іншу. Зокрема, якщо говорити про владу права, то остання, як і державна, має отримувати свою легітимність від народу. Народ шляхом свого волевиявлення (референдуму тощо) протягом певних конкретно визначених проміжків часу має надавати легітимності системі праву «одухотворювати» її, тобто не держава встановлює чинність і загальнообов'язковість норм, а народ.

У контексті моралістичного інтеграційного підходу ми погоджуємося з етатистами [8, с. 9] у тому, що законодавча гілка влади долучається до формування правової системи. Але, на нашу думку, її вплив повинен зводитися виключно до визначення правил взаємодій між людьми щодо реалізації їх основних прав і свобод. Спільним завданням держави разом із владою права, з урахуванням доцільності, здорового глузду, а також переліку і змісту сформованих основних прав і свобод людини як

біосоціальної істоти, є формувати рівень «дозволеного егоїзму». На противагу цьому, завдання моралі як соціо-регулятивного феномена та гуманітарної влади – формулювати рівень «необхідного альтруїзму» у необхідному співвідношенні необхідному для стабільності державно-правової системи.

М. Палієнка [9, с. 298] стверджував, що «немає необмеженої влади на землі: ні влади народу, ні тих, які називають себе його представниками, ні влади монархів...», обмежуватись влада повинна: «...шляхом чіткого визначення в конституції, основних законах компетенції різних органів влади та визнання непорушних прав громадян». Однак ми не можемо сприйняти виключне домінування права і його влади у державно-правовому житті, на чому наполягають прихильники правових підходів [10, с. 9–10], адже державно-правові явища мають бінарну природу. Це складне пропорційне співвідношення уже згаданого «дозволеного егоїзму» з «необхідним альтруїзмом», при чому як у внутрішньому світосприйнятті людини, так на рівні абстракції державно-правової системи.

Влада народу не може перетворюватися на деспота, тому реальним і дієвим обмежувачем влади народу має бути мораль, яка з одного боку: 1) формується самим народом на саморегулятивних засадах шляхом розвитку принципів (справедливості, рівності, милосердя), а 2) з другого, – є ціннісним надбанням від попередніх поколінь (народного духовного життя) і 3) виражається об'єктивно у категоріях справедливості, рівності, милосердя. Правило взаємодії чотирьох влад і різних гілок державної влади визначається народом шляхом легітимізації всіх влад, проте формування цих суб'єктів відбувається специфічними способами і у специфічних формах, що забезпечує режим стримувань і противаг.

При запропонованій системі влад використано погляди і представників дуалістичного підходу до розуміння співвідношення держави і права в частині того, що існує об'єктивна залежність між державою та правом, обумовлена суспільною природою і їх спільним призначенням [11, с. 83–85]. Знову ж таки, всі вони формуються суспільством, хоча й за допомогою різних способів, форм. Стабільність і поступальність можлива, коли держава і право взаємодіють з мораллю як безпосередньо, так і опосередковано через судову владу. В остаточному підсумку, держава створює процедуру, влада права формулює цінність людини, а мораль – цінність духовного, етичного суспільно-правового, державного розвитку.

З інтегративного підходу у чистому вигляді, яскравим представником якого є А.Д. Машков [5] при побудові нашої моралістичної інтеграційної системи було враховано положення про те, що конфлікт між державою і суспільством неможливий як двох рівно покладених явищ. Держава і право не підпорядковуються одне одному а, на нашу думку, їхня спрямованість на одну ціль – збереження цивілізації, хоч і різними шляхами. Таким чином, чотири влади: вада народу, влада права,

державна та гуманітарна влада з імплементацією моралі являє собою запропонований нами «моралістичний інтегративний» підхід до розуміння співвідношення явищ державно-правової дійсності.

Запропонована модель розподілу важливих для державно-правової дійсності соціальних влад і державної влади має на меті унеможливити концентрацію влади в інших, аніж народ, руках. Виділяючи шість гілок державної влади: законодавчу, виконавчу, судову, атестаційну, контрольну, консолідуючи ми виходили з того, що не всі гілки цієї влади отримують легітимність виключно від народу. Однак це не означає, що «поділ влади – це розмежування функцій єдиної державної влади, розподіл повноважень між відповідними державними органами...», як про це говорив Р. Дарендорф [12, с. 40] оскільки вони залишаються самостійними гілками і лише за штучного об'єднання становлять єдність.

Атестаційна гілка державної влади має формуватися іншими гілками державної влади на паритетних засадах. У цьому також має брати участь і гуманітарна влада та влада права. Пропонується атестаційній владі на власний розсуд визначити свою структуру, процедуру своєї діяльності тощо. Головним завданням атестаційної влади уявляється підбір кадрів таким чином, щоб вони були підпорядковані систему права, моралі, а не тільки політичній ідеології, власним переконанням і т.д. До її функцій можна віднести перевірку знань, наявності здібностей, талантів, наявних програм діяльності на державній посаді за результатами чого пропонується присвоювати атестаційний клас, рівень якого і визначає перелік можливих посад чи функцій для посадових чи службових осіб держави.

Щодо контрольної влади, то до неї необхідно віднести всі контролюючі органи державної влади. Це саме та меншість, яка повинна контролювати формування якісної влади. Її об'єктом виступають не суспільство в цілому, а гілки влади, інститути та державні службовці. Воля її проявляється у можливості призупиняти рішення, дію чи бездіяльність інших гілок влади, посадових осіб та постановки питання про витягнення до юридичної відповідальності у випадку виявлення сформованих у державно-правовій системі правопорушень.

Консолідуюча гілка влади має очолюватися президентом, який буде організовувати і керувати її роботою, а обиратися на посаду через загальнонаціональні вибори. Ще дореволюційну раду міністрів розглядали [13] як консолідуючий орган, що мав об'єднати міністерське управління з метою вироблення єдиної управлінської політики та вирішувати справи, які виходили за межі відання окремих міністерств. Завдання консолідуючої гілки влади повинно полягати у виробленні єдиної зовнішньої та внутрішньої державної політики, лінії поведінки, якої мають дотримуватися всі гілки державної влади. Разом з тим, консолідуюча влада має відігравати важливу роль у механізмі стримувань і противаг, зокрема при виникненні протистояння між гілками влади зупиняти їх дії чи акти, звертатися від імені держави до суду з вирішення таких спорів, а у

випадку загострення ситуацій призупиняти діяльність певної гілки влади з подальшим тимчасовим виконанням її функцій. Якщо конфлікт виникає між самою консолідуючою і іншими гілками влади, то такий спір має вирішуватися судом.

Виконавча гілка влади має безпосередньо забезпечувати втілення «дозволеного егоїзму» людини, держави, суспільства, інших суб'єктів державно-правової системи тощо та «необхідного альтруїзму» вказаних суб'єктів. Завдання виконавчої гілки влади – знаходити найбільш прийнятне співвідношення моралі і права при виконанні законів та веденні публічних справ суспільства.

За законодавчою владою має залишитися функція прийняття нормативно-правових актів, які б регламентували форми, методи, шляхи, механізми реалізації основних права і свобод людини з урахуванням імперативів моральних принципів.

Судова влада повинна мати підпорядковану їй виконавчу службу, що, на нашу думку, забезпечить повноцінність її владного статусу поруч з іншими гілками державної влади. Щодо формування корпусу судової влади необхідно, на нашу думку, щоб кандидатів підбирала атестаційна влада, а призначенням займалася консолідуюча гілка державної влади на безстроковій основі. Разом з тим, кожні десять років необхідно шляхом загальнонаціонального волевиявлення підтверджувати легітимність судової влади. Якщо судова влада втрачає легітимність, остання виконує свою функцію протягом перехідного періоду, до того моменту, поки атестаційна влада не запропонує, а консолідуюча не призначить новий склад суддівського корпусу.

Щодо завдань, які має виконувати судова влада, то це – вирішення будь-яких спорів, які виникають між людьми, державою і особою, між гілками державної влади, іншими суб'єктами соціального життя щодо правил поведінки, прав і обов'язків тощо (спір про право) на основі актів влади права та гуманітарної влади, нормативно-правових актів держави. У зв'язку із цим судова влада має відповідні завдання і виконує притаманні тільки їй функції.

Юридична конструкція про те, що судова влада (юрисдикція судів) поширюється на всі правовідносини, потребує додаткового вивчення питання меж її здійснення. Очевидно, що мати права ще не означає їх здійснювати, так само як мати повноваження не означає їх здійснювати. Здійснювати, згідно з Академічним тлумачним словником української мови [14] це: 1) запроваджувати, втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним; 2) виконувати, робити і так далі що-небудь. У зв'язку з цим виникає необхідність з'ясувати природу, ознаки і характер меж здійснення судової влади.

Унікальним, з точки зору гносеології, є біблійне пояснення функцій судової влади. До виникнення держави і прав уже виникає судова влада для вирішення суперечок на основі здорового глузду (Книга Вихід 18: 13–27) [15, с. 76]. Після отримання Божого закону (права) через Мойсея

останній мав реалізовуватися через совість, однак євреї відступилися від нього «Ізраїлеві сини робили зло в очах Господніх..» (Книга Суддів 3:7) [15, с. 249]. У зв'язку з цим виникла необхідність у організованому об'єктивному інструменті реалізації закону, тобто судовій владі, здатній до примусового застосування закону у суперечливих суспільно-державних відносинах. Повстають судді Онтіїл, Девора, Ївтах, Івцан, Елон, Авдон тощо (Книга Суддів 3,4,10) [15, с. 249–260]. Вирішувались важливі спірні питання державно-правового життя на основі закону з подальшим примусовим виконанням рішення.

Основна функція судової влади – це здійснення правосуддя, яка зумовлює реалізацію трьох інших впливів судової влади на державно-правову сферу: 1) судове правотворення, 2) судове правозастосування, 3) судова правоохоронна діяльність. Через здійснення правосуддя судова влада може формувати державну морально-правову систему шляхом застосування збалансованого співвідношення «дозволеного егоїзму» з «необхідним альтруїзмом» при вирішенні конкретних спорів про право.

Отже, з точки зору «моралістичного інтегративного» підходу судова влада посідає важливе місце в системі запропонованого розподілу державної влади на шість гілок. Суд виступає інструментом досягнення збалансованого співвідношення «дозволеного егоїзму» (права) з «необхідним альтруїзмом» (мораллю) в державно-правовій системі як передумови ефективної реалізації соціального капіталу та забезпечення поступальності розвитку суспільних правовідносин. Механізм взаємодії передбачає змістовне наповнення моральних принципів гуманітарною владою, визначення переліку і змісту невід'ємних прав і свобод – владою права, забезпечення шляхів, способів, інструментів реалізації прав – виконавчою владою; співмірне співвідношення моралі і права в суспільних правовідносинах – судовою владою. Лише комплексна взаємодія і розмежування цих суб'єктів у сукупності забезпечує поступальний розвиток правової системи та стабільність державно-правових відносин. Особливість статусу судової влади є у тому, що остання у ході здійснення правосуддя може впливати на сферу правотворчості, правозастосування, правоохорони чим гарантувати системність співвідношення моралі і права у регулюванні суспільно-правових відносин та судовий контроль за державно-правовими процесами.

Список літератури:

1. Філософія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.П. Щерба, В.К. Щедрін, О.А. Заглада; за заг. ред. С.П. Щерби. – К. : МАУП, 2004. – 216 с.
2. Локк Дж. Сочинения: в 3-х т. / под ред. И. С. Нарского. – М., 1985. – Т. 1. – 623 с.
3. Антология мировой философии: В 4 т. – М. : Мысль, 1970. – Т. 2: Европейская философия от эпохи Возрождения по эпоху Просвещения. – 776 с.
4. Чичерин Б.Н. Политические мыслители древнего и нового мира / Б.Н. Чичерин. – М. : Гардарики, 2001. – 336 с.

5. Машков А.Д. Проблемы теории государства и права. Основы : курс лекций / А.Д. Машков. – К. : К.І.С., 2008. – 470 с.
6. Покровский И.А. Абстрактный и конкретный человек перед лицом гражданского права / И.А. Покровский // Вестник гражданского права. № 4. – С. – Пб. : М.М. Винавер, 1913. – 180 с.
7. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права / И.А. Покровский // Основные проблемы гражданского права. – изд. 3-е, стереотип. – М. : Статут, 2001. – 353 с. – (Классика российской цивилистики).
8. Дробышевский С.А. Функциональная и генетическая связь государства и права / С.А. Дробышевский; Красноярский гос. ун-т. – Красноярск, 1982. – 103 с.
9. Палиенко Н.И. Учение о сущности права и правовой связанности государства / Н.И. Палиенко. – М. : Книга по требованию, 2011. – 365 с.
10. Арджанов М.А. Государство и право в их соотношении / М.А. Арджанов. – М., 1960. – 286 с.
11. Элементарные начала общей теории права: учебное пособие / под ред. В.И. Червонюк. – М. : КолосС; Право и закон, 2003. – 544 с.
12. Веніславський Ф.В. Функціонування державної влади в аспекті політичного режиму / Ф.В. Веніславський // Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 1998. – № 34. – С. 40–44.
13. Учреждение Совета министров // Свод законов Российской империи. Все 16 томов. Исправ. по продолжениям 1906 и 1908 гг. : в 4 кн. – М., 1910.
14. Академічний тлумачний словник: в 11 т. / І.К. Білодід, А.А. Бурячок та ін. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 3. – С. 541.
15. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. І. Огієнка ; 1962 р. – К. : Українське Біблійне Товариство, 1991. – 959 с.

В статье рассматриваются проблемные вопросы разделения и взаимодействия судебной власти с другими социальными властями. Анализируется «моралистический интеграционный» подход к соотношению государства и права, а также морали. Предлагается модель с четырёх важных для государственно-правовой системы властей и разделение государственной власти на шесть ветвей.

Власть, народ, государство, право, судебная власть, мораль.

The article deals with the problematic issues separation and cooperation judicial power with other social authorities. "Moralistic integration" approach to the relationship of the state, law and morality is analyzed. It is proposed the model with four different powers important for stata-legal system and separation of state power into six branches.

Power, nation, state, law, judicial power, moral.